

מחנה ועדה

מצווה פשוטה לכאורה המופיעה בפרשתנו הולידה אצל הרב יוסף דב סולוביצ'יק אבחנה עמוקה מתהום. זוהי מצוות עשיית החצוצרות: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר, 'עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרוֹת כֶּסֶף, מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם, וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמִסַּע אֶת הַמַּחֲנֹת'" (במדבר י, א-ב).

במסתו הקלאסית על פשר הייסורים ועל משמעותה הדתית של הקמת מדינת ישראל, 'קול דודי דופק',¹ מדבר הרב סולוביצ'יק על שתי דרכים שנוצרות בהן קהילות, חברות ואומות. האחת מתקיימת כאשר אנשים עומדים בפני אויב משותף. הם מתלכדים לצורך הגנה הדדית. בעלי חיים מתאגדים בלהקות ובעדרים כדי להתגונן מפני טורפים – וכך עושים גם אנו. קבוצה שנוצרה כך היא בלשון התורה "מחנה". זוהי התארגנות הגנתית.

הדרך השנייה אחרת. לפעמים אנשים מתאגדים מפני שהם שותפים לחזון, לשאיפה, למערכת ערכים. זוהי בלשון התורה "עדה". המילה עדה קשורה למילה עד. "עדה" בתורה, בלשון הרבים "עדות", היא גם סוג של מצווה. ישנם "חוקים", ישנם "משפטים" וישנן "עדות" – ואלו האחרונות הן המצוות המעידות על אמונת ישראל. השבת, למשל, מעידה על הבריאה, פסח מעיד על ההתערבות האלוהית בהיסטוריה, וכן הלאה. כזו היא גם ה"עדה" כקיבוץ אנשים. הם מעידה על רעיון. צורת ההתאגדות הזאת אינה הגנתית אלא יצירתית. אנשים מתקבצים לעדה כדי לעשות

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

את מה שאי אפשר לעשות כיחידים. עדה אמיתית היא חברה הבנויה סביב מפעל משותף, סביב תפיסת טוב-משותף אחת.

אלה אינם רק שני סוגים של קבוצות, אומר הרב סולוביצ'יק, אלא שתי דרכים שונות של התקיימות ושל התייחסות לעולם. המחנה נוצר על ידי מה שעושים לו אלה שמחוצה לו, אויביו. ואילו הקהילה נוצרת בהחלטה פנימית. המחנה הוא תגובה, והעדה – יוזמה. המחנה הוא מענה לאשר קרה לקבוצה בעבר, ואילו העדה מגלמת את שאיפותיה לעתיד. מחנה יש גם בעולם החי, אבל עדה – רק אצל בני האדם. היא נגזרת של היכולת האנושית לחשוב, לדבר, לתקשר; ליצור חזון בדבר חברה שונה מזו שהתקיימה בעבר, ולשלב כוחות לצורך מימוש.

העם היהודי מלוכד בשתי הדרכים הללו גם יחד. אבותינו נעשו מחנה כבר במצרים: מרור השעבוד הדביקים זה לזה. הם נבדלו מסביבתם. הם לא היו מצרים. הם היו עברים, אנשים מן העבר האחר. מאז ואילך, בגלגולי גלויותיהם וקורותיהם, ידעו היהודים כי המציאות גזרה עליהם קיום משותף. אנו חולקים היסטוריה שלעיתים קרובות מדי כתובה בדיו של דמע. הרב סולוביצ'יק קורא לזה "ברית גורל".

יש לתופעה זו גם פנים חיוביות. היא מעוררת את רגש ההשתייכות לסיפורנו המשותף ומגבירה מאוד את עוצמתו. אנחנו מרגישים שהמשותף בינינו רב מן המפריד:

אין הגורל מבדיל בין משפחת אצילים לזרע פשוטי-עם... בין אדוק למתבולל. אף אם משתמשים אנו בכבל של לשונות, אף כי תושבי ארצות נפרדות אנו, אף אם שונים אנו במראנו... אף אם חיים אנו במערכות כלכליות שונות ובתנאי קיום בלתי-שווים – האחד דר בארמון-מלכים והשני

כשאמרנו "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז). ייעוד, קריאה, שליחות, תכלית, משימה: כל אלה הם מותר העדה על המחנה.

משימתנו כעם של ייעוד היא להעיד על שכינת ה' בעולם – באמצעות אורח חיינו, כלומר בקיום התורה, ובאמצעות השביל שכובשות רגלינו בשדה ההיסטוריה.

הסופר הבריטי ג' ק' צ'סטרטון כתב פעם כי "אמריקה היא האומה היחידה בעולם שנוסדה על אדני אמונה"⁵. צ'סטרטון היה אנטישמי ידוע, וניכר כי משום כך שכח שאמונה זו, אמונתם של האבות-המייסדים של ארה"ב, הפוריטנים כולם, נשענה על מה שהם כינו "הברית הישנה". המופת שהם העמידו לעצמם היה הברית בין אלוהים ובני ישראל בהר סיני. ממנה שאבו את רעיון הקישור בין לאומיות לבין רעיון השליחות הייחודית. הסופר האמריקני הרמן מלוויל נתן לכך ביטוי קלאסי ברומאן שלו משנת 1849 'לבן-המקטורן':

אנו האמריקנים הננו העם הנבחר המזור – עם ישראל של תקופתנו; אנו נושאים את ארון-החירות של העולם... אלוהים הועיד את גזענו לגדולות, והאנושות מצפה מאתנו לגדולות; ותחושות גדולות אנו חשים בנפשותינו. שאר האומות תתנהלנה עד מהרה בעקבותינו. אנו חלוצי העולם; חיל החלוץ, שנשלח אל מדבר הדברים שטרם נוסו, לפרוץ דרך חדשה בעולם החדש שהוא עולמנו.⁶

כפל-פניה של הזהות היהודית (והאמריקנית) ניתן לה בידי מושג הברית. אומות מתגבשות בדרך כלל מתוך חוויה היסטורית ארוכת שנים, באמצעות מה שקורה להן, ולא בדרך של יוזמה מכוונת. בסיווג שלנו פה, הן, אם כן, "מחנות". דתות, לעומת זאת, מוגדרות במונחים של אמונה ושל תחושת ייעוד. הדתות הן אם כן "עדות". ייחודה של

במערה עלובה – גורל כולנו אחד הוא. כשמכים את היהודי במערה, מצב ביטחונו של היהודי העומד בחצרות-מלכים נפגע. "אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים" (אסתר ד, יג).²

הגורל המשותף שלנו מעורר אצלנו גם תחושת שותפות-בסבל. כשאנו מתפללים להחלמת חולה, אנו מבקשים עליו "רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל". כשאנו באים לנחם אבל, אנו מאחלים לו "המקום ינחם אותך בתוך שאר אבלי ציון וירושלים". אנחנו בוכים יחד. אנחנו חוגגים יחד. זוהי הערבות ההדדית שלנו: "כל ישראל ערבים זה בזה"³. היא מוליכה אותנו לעשייה משותפת בתחומי הרווחה, הצדקה והחסד. כדברי הרמב"ם:

כל ישראל והנלווה אליהם – כאחים הם, שנאמר "בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יד, א). ואם לא ירחם האח על אחיו, מי ירחם עליו? ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן? הלגויים ששונאים אותן ורודפים אחריהם? הא אין עיניהן תלויות אלא לאחיהן.⁴

כל אלה הם ממדים של ברית הגורל שנוולדה מתוך חוויית השעבוד במצרים. אבל יש בזהות היהודית יסוד נוסף. הרב סולוביצ'יק קורא לו ברית ייעוד. ברית זו נתכוננה בהר סיני. היא מגדירה את עם ישראל לא כמושא לרדיפות אלא כנושאו ונשאו של ייעוד ייחודי: להיות "מְמַלְכֶת פְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו).

בברית הזאת, ה"אנחנו" הוגדר לא על פי מה שאחרים עושים לנו אלא על פי המשימה שנטלנו על שכמנו, התפקיד שבחרנו למלא בהיסטוריה. במצרים לא בחרנו להיעשות עבדים. זה היה גורל שאונה לנו בידי אחרים. אך להיעשות לעם ה' – את זאת בחרנו אנחנו

היהדות מצוי במיזוגם של שני מסלולים נבדלים אלה. יש אומות המכילות דתות רבות, ויש דתות המתפשטות על פני אומות רבות, אך רק ביהדות מתקיימת חפיפה בין הדת לאומה.

השלכות הדבר מרחיקות לכת. לאורך כמעט אלפיים שנה היו היהודים פזורים מקצה העולם ועד קצהו, ובכל זאת ראו את עצמם כאומה, וכך גם אחרים ראו אותם: האומה הגלובלית הראשונה בעולם. הגורם המלכד אומה זו לא היה סמיכות גיאוגרפית, ולא שום דבר אחר הנלווה בדרך כלל אל הלאומיות. היהודים השתמשו בחיי היומיום בשפות דיבור שונות. רש"י דיבר צרפתית, והרמב"ם – ערבית. רש"י חי בתרבות נוצרית, והרמב"ם בקרב מוסלמים. גם הגורלות לא היו זהים. בשעה שיהודי ספרד נהנו מתור הזהב, היהודים שחיו צפונה משם נטבחו בידי הצלבנים. ואילו במאה ה-15 יהודי ספרד נרדפו עד צוואר וגורשו, ואילו בפולין נהנו היהודים מאיב נדיר של סובלנות. הגורם שליכד את היהודים בכל מאות השנים הללו היה אמונתם המשותפת. האמנציפציה, שיווי הזכויות, ועליית האנטישמיות הגזענית שבאה בעקבותיה, גרמו ליהודים רבים לאבד את אמונתם. אולם האירועים למן שלהי המאה ה-19 – רדיפות, פוגרומים, השואה, תקומת מדינת ישראל סמוך לאחר מכן ועמידתה המתמשכת במלחמות ובטרור – כל אלה הידקו את הכרת ברית הגורל. וכך, כאשר יהודים נבדלו בגורלם, הייעוד, הלוא הוא האמונה, איחד אותם; וכאשר החלו להיבדל אלו מאלו באמונתם ובהכרת ייעודם, בא הגורל ואיחדם. זוהי האירוניה של ההיסטוריה היהודית – או שמא זהו אופייה המושגח-מלמעלה.

בשתי מאות השנים האחרונות התבקעה והתפקעה היהדות לעדות שונות: אורתודוקסים ורפורמים, דתיים וחילונים, ועוד שלל חלוקות המפוררות את העולם היהודי לתת-תרבויות שאינן מתקשרות אלו עם אלו. אלא שבעינות משבר אנחנו עדיין מסוגלים להיענות

לקריאתה של האחרית המשותפת, בידענו שהגורל היהודי אינו נוטה להתחלק. בפרפראזה על שירו הידוע של ג'ון דאן, שום יהודי אינו אי. עבותות של זיכרון משותף קושרות בינינו, ומפעם לפעם אף מצליחות לחדש בנו את תחושת הייעוד המשותף.

שניות זו זכתה לביטוייה הראשון בפרשת בהעלותך, במצוות החצוצרות המשלבת עדה ומחנה: "וַיְהִי לָךְ לְמִקְרָא הָעֵדָה וְלְמִסַּע אֶת הַמַּחֲנֹת". יש וקריאת החצוצרות מדברת אל רגש האמונה שלנו. אנחנו עמו של הקב"ה, שליחיו ושגריריו, ומוטל עלינו להעיד על שכינתו בעולם במעשים של ריפוי ובחיים של קדושה. ויש שקריאת החצוצרה היא קריאתו של הגורל: חרבם של שונאי ישראל, הרואים בעצמם בני אברהם וטוענים כי הם יורשיו ולא אנחנו, מתהפכת כפעם בפעם מעל ראשם של היהודים בישראל או בתפוצות.

צילי צמד חצוצרות הכסף, היודעים להיות קריאות ייעוד לעדה וקריאות גורל למחנה, מעידים כי היהדות והיהודים מהות אחת הם. גם כאשר קווי השבר בין יהודי ליהודי מעמיקים, עודנו משפחה אחת של היסטוריה ושל אמונה. בפרפראזה על שורת הסיום מאותו של ג'ון דאן – אל נשאל למי צלצלו החצוצרות; הן מצלצלות וקוראות לנו.

- 1 המאמר "קול דודי דופק" כלול בספרו של הגרי"ד סולוביצ'יק איש האמונה (ירושלים: מוסד הרב קוק, תשמ"ח), והופיע גם כחוברת מיוחדת – שצילומה זמין באתר 'דעת'.
- 2 "קול דודי דופק", פרק ז, סעיף ה.
- 3 סנהדרין כז ע"ב; שבועות לט ע"א.
- 4 משנה תורה, הלכות מתנות עניים י, ב.
- 5 G. K. Chesterton, *What I Saw in America*, New York: Dodd, Mead and Company, 1922, p. 7.
- 6 מצוטט אצל יונתן זקס, פסח על שום מה? – הגדה של פסח, מאנגלית: ברוריה בן-ברוך, ירושלים: מגיד, 2015, עמ' 199.